

HANBA V ANTICKOM MYSLENÍ A FILOZOFII

Obsah aktuálneho čísla časopisu *Filozofia* je venovaný problematike hanby v antickom myslení. Kategória „hanba“ bola v antickom období, v praktickom filozofickom diskurze, jednou z najdôležitejších. Pri skúmaní uvedenej problematiky súčasní znalci antického myslenia v prvom rade považujú za nevyhnutné venovať osobitnú pozornosť preskúmaniu významov a konotácií tých starogréckych slov, ktoré sa na vyjadrenie hanby používali. V starogréčtine existovali dve slová, na ktoré sa výskumy zameriavajú: *aidós* (spolu s pridruženou verbálnou formou *aideomai*) a *aischyné*. Oba pojmy boli v antickom filozofickom myslení široko používané a diskutované.

Pojem *aidós* je považovaný za jeden z najdôležitejších pojmov gréckeho morálno-filozofického a politicko-filozofického diskurzu. Ako upozorňujú klasickí filológovia, *aidós* sa obvykle prekladá ako „hanba“, „stud“, „skromnosť“ alebo „rešpekt“, no tento výraz je tiež známy ako jeden z najťažšie kontextuálne preložiteľných starogréckych slov. Porozumenie jeho podstaty je brzdené, dokonca aj medzi odborníkmi, zložitou, ktorá sa objaví, keď si znalec uvedomí rozsah situácií, v ktorých sa vyskytujú príslušné pojmy a rozsah postojov a reakcií, ktoré sú schopné sprostredkovať.

Starí Gréci na vyjadrenie hanby používali pojmy *aidós* a *aischyné*, ktoré však v žiadnom prípade nie sú synonymné. Z tohto dôvodu sa vedie výskum, v čom, v akých aspektoch sa medzi týmito dvoma výrazmi rozlišovalo od prvého použitia termínu „*aischyné*“ (pravdepodobne lyrikom Theognidom) cez klasické obdobie (sokratovci, Platón, Aristoteles) až po poklasickú éru (stoici, Alexander z Afrodízie). Súčasní znalci antického myslenia sa preto sústreďujú na najstaršie literárne diela (Homéra, Hesioda, Theognida), tragédie (Sofokla, Euripida), komédie (Aristofana) a diela historikov (Herodota, Thukydidu). Pojem *aischyné* nadobudol jasnejšiu kontúru v klasickom období. Z tohto dôvodu sa najrozsiahlejší výskum odohráva na antických filozofických textoch. Znalci rímskej filozofie zdôrazňujú, že dualita starogréckych pojmov sa preniesla aj do rímskej filozofie (M. T. Cicero), a teda aj do latinského jazyka, kde sa vyjadrovala dvoma termínmi *pudor* a *foedus*.

Cieľom state Matúša Porubjaka je analýza Theognidovej takzvanej Elégie nádeje (Il. 1135 – 1150). Najskôr sa koncentruje na Hesiodov príbeh o Pandore a potom sa sústreďuje na rozbor elégie. Hľadá odpoveď na otázku, prečo si Theognis vybral Elpis ako jedinú dobrú bohyňu, ktorá zostala medzi ľudstvom, a prečo nahrádza bohyne Aidós a Nemesis trojicou bohýň Pistis, Sóphrosyné a Charites, ktoré reprezentovali kardinálne pojmy jeho morálneho myslenia.

Jaroslav Cepko sa zameriava na analýzu dvoch miest v Platónovej *Obrane Sokratovej*, v ktorých zaznievajú otázky, ktoré začínajú slovesom „hanbiť sa“. Podľa autora ide o dva proti sebe stojace druhy hanby: prvý je poznačený strachom z odsúdenia druhými, druhý je výsledkom snahy o vnútornú koherenciu. Proces interiorizácie hanby, ako obratu od hanby pred druhými k hanbe pred sebou samým, dokumentuje autor na dvoch verziách príbehu o Gygovi (u Herodota a v Platónovej *Ústave*).

Stat' Ulricha Wollnera sa koncentruje na analýzu a interpretáciu funkcií hanby hlavného Sokratovho oponenta z dialógu *Gorgias* – Kallikla. V Kalliklových myšlienkach sa autor zameriaval na diferenciu medzi dvomi funkciami hanby: negatívnou – ako impulz na korekciu názorov; ako dôsledok nedostatku odvahy; ako nástroj slabých na ovládanie „prirodzene silných“ a pozitívnu – ako nástroj diskreditácie.

Josef Mural si vo svojej stati kladie otázku, aké miesto zostáva v koncepcii praktického redukcionizmu pre morálne emócie (najmä zahanbenia a studu). Praktický redukcionizmus môže byť utilitárny (ak jediným či rozhodujúcim hľadiskom posudzovania dobra je prospešnosť) a optimistický (ak počíta s možnosťou dosiahnuť dokonalé poznanie dobra aj situácií, v ktorých má byť uplatnené). Autor dokazuje, že utilitárny a optimistický etický redukcionizmus je dôležitou témou v Platónových dialógoch *Protagoras*, *Charmidés* a *Lachés*, a je prítomný aj v iných Platónových dialógoch.

Väčšina autorov príspevkov v tomto čísle sú členovia riešiteľského kolektívu grantového projektu VEGA č. 1/0020/21 *Vývoj pojmu hanby v antickej a súčasnej morálnej filozofii s dôrazom na jej etické funkcie*. V ich mene sa chcem poďakovať redakcii časopisu *Filozofia* za možnosť publikovať časť nášho výskumu.

Súčasťou čísla sú aj knižné recenzie diel z oblasti reflexie antickeho myslenia a filozofie od Dominika Novosáda (Sellars, J.: *Lessons in Stoicism: What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live*), Dávida Kuráka (Kalaš, A. – Suvák, V.: *Diónove reči o Diogenovi*) a Kataríny Rajtíkovej (Kalaš, A. – Zelinová, Z.: *Hesiodov svet vo veršoch: Pramene a interpretácie*).

Ulrich Wollner
zostavovateľ